
ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

УДК 502.33+330.111

Мартієнко А. І.

ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ФОРМИ ВЛАСНОСТІ В ПРИРОДОКОРИСТУВАННІ НА БАЗІ ТЕОРІЇ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ВИТРАТ

Обґрунтовано ефективність використання об'єктів природного капіталу на базі зміни власності в природокористуванні. Розроблено методологічний підхід до визначення ефективних форм та прав власності на природні об'єкти на базі теорії альтернативних витрат

Ключові слова: власність, альтернативні витрати, природокористування, транзакційні витрати

The efficiency of nature objects usage on the base of the property changing in environmental is approved. The methodological access to efficiency property forms and rights defining is developed on the base of opportunity costs theory.

Keywords: property, alternative costs, natural resources, transaction costs

Підвищення ефективності використання об'єктів природного капіталу є одним з основних завдань виходу з кризової ситуації та забезпечення сталого розвитку національної економіки. Економіко-екологічний стан природних ресурсів впливає на соціально-економічні умови життєдіяльності суспільства та на економічну діяльність суб'єктів національної економіки. В економічних умовах, що склалися в даний час, необхідно знайти стимули та мотиви для підвищення ефективності на всіх стадіях природокористування – безпосередньо у використанні природних ресурсів, їх розподілі, обміні та споживанні. Нераціональне використання природних ресурсів в умовах кризової ситуації в економіці може привести до їх понадмірного забруднення та виснаження. Зміна форм та прав власності на об'єкти природного капіталу при визначених умовах може стати основним стимулом та мотивом розвитку підприємницької діяльності, що буде сприяти створенню робочих місць, виробленню продукції, раціональному використанню природних ресурсів, зниженню антропогенного впливу на навколишнє природне середовище.

Аналіз існуючих публікацій показав, що питанням власності взагалі та власності на техногенні об'єкти приділяється достатньо уваги [1-7]. Проблеми підвищення ефективності використання природних ресурсів також досліджуються фахівцями в даній області [8-14].

Не вирішеним є питання щодо визначення ефективних форм та прав власності на об'єкти природного капіталу. Відсутні теорія та практичні методики, на базі яких можна визначити ефективність зміни існуючих форм та прав власності на природні ресурси.

Ціллю даної статті є визначення ефективної форми власності на об'єкти природного капіталу на основі теорії альтернативних витрат.

Для досягнення поставленої цілі в статті вирішуються такі завдання: визначити сутність альтернативних витрат використання форми власності на визначеному праві власності на об'єкти природного капіталу; визначити основні показники альтернативних витрат форм власності на об'єкти природного капіталу.

Забезпечення сталого розвитку економіки на базі раціонального використання, охорони, відтворення й відновлення об'єктів природного капіталу має відбуватися на основі розвитку відносин власності в природокористуванні. Відносини власності реалізуються через систему відносин присвоєння об'єктів природного капіталу та доходів від їхньої експлуатації. Виробничі відносини у природокористуванні мають бути направлені на сприяння розвитку продуктивних сил [15,16]. Основними, базовими виробничими відносинами є відносини власності на об'єкти природного капіталу. Сталий розвиток національної економіки можливий на основі відповідності базових відносин власності та присвоєння рівню продуктивних сил і виробничих відносин у природокористуванні [17].

Рішення про зміну форм та прав власності на об'єкти природного капіталу повинне базуватися на теорії формування альтернативних витрат, втрачених альтернативних можливостей. Необхідно в процесі прийняття даних рішень визначити втрачену економічну, економіко-екологічну, соціально-економічну вигоду на макроекономічному і мікроекономічному рівнях у результаті вибору одного з альтернативних варіантів використання об'єктів природного капіталу на базі визначеної форми і визначеному якісному наповненні права власності на них. Під визначеним якісним наповненням права власності на об'єкти природного капіталу розуміється, які конкретно показники та умови будуть закладені в договір оренди природних ресурсів. Альтернативні витрати втраченої вигоди використання природних ресурсів при визначеній формі власності на них є моделлю, на підставі якої можна розрахувати, що придбає і втратить суспільство внаслідок використання об'єктів природного капіталу при альтернативній формі власності. Величина витрат втраченої вигоди полягає у втраті частини доходу, погіршенні якості об'єктів природного капіталу або відмовленні від ефектів використання об'єктів природного капіталу іншою альтернативною формою власності на них при іншому альтернативному праві користування.

Альтернативні витрати застосування визначеної форми власності на визначені об'єкти природного капіталу можуть бути розраховані на основі доходу, вкладених інвестицій або витрат факторів виробництва, зміни економіко-екологічного стану природних ресурсів, зміни позитивних і негативних екстернальних ефектів.

Величину витрат втрачених можливостей необхідно розглядати на базі двох підходів:

1) Витрати втраченої можливості використання засобів державного бюджету і позабюджетних фондів на реалізацію державної форми власності на об'єкти природного капіталу в порівнянні з альтернативним використанням державних засобів, що можуть бути спрямовані на розвиток інших суб'єктів національної економіки, що знаходяться в державній формі власності субсидовані за рахунок засобів державних бюджетів (утворення, культура, охорона здоров'я і т.д.).

2) Витрати втраченої можливості використання державної та інших недержавних форм власності на об'єкти природного капіталу.

Перший підхід. Як відомо, ресурси в суспільстві обмежені, у тому числі обмежені засоби державного і місцевого бюджетів і ресурси позабюджетних фондів. Обмежені також державні трудові ресурси по кількості і якісному складу. Це фахівці, що приймають управлінські рішення в цілому та в області використання, охорони, відтворення і відновлення об'єктів природного капіталу. Якщо зберегти державну форму власності на всі об'єкти природного капіталу, то в державі виникне проблема фінансування їхнього використання, охорони та відновлення за рахунок державних коштів. Чим більше ресурсів буде спрямовано на природокористування державою, як власником природних об'єктів, тим менша кількість фінансових, інвестиційних, трудових ресурсів буде використовуватися в інших напрямках. Інвестування державних засобів у природокористування відверне приплив державних інвестицій на охорону здоров'я, культуру, освіту, оборону, соціальні програми і

т.д. Максимізуючи дохід від використання природного капіталу та підвищення екологічної якості природних ресурсів на базі максимального спрямування грошових потоків бюджету в природокористування, держава знижує обсяг коштів в інші сфери національної економіки і тим самим зменшує дохід від їхнього функціонування. Закон спадаючої прибутковості інвестицій в об'єкти природного капіталу говорить про те, що для одержання більшої і більшої величини доходу від використання одиниці інвестицій у природокористування необхідно відмовлятися від більшої кількості інвестицій в інші сфери національної економіки. Збільшення доходу та інших економіко-екологічних, соціально-екологічних ефектів від раціонального використання, охорони, відтворення і відновлення об'єктів природного капіталу за рахунок державних коштів приведе до необхідності відмовлення від більшого і більшого обсягу інвестицій в інші сфери національного господарства, що розвиваються цілком чи частково за рахунок засобів державного і місцевого бюджетів і позабюджетних державних фондів. При цьому ефект на одиницю інвестицій у природокористування буде вимагати відволікання зростаючої кількості коштів від інших сфер національної економіки.

Другий підхід. Альтернативні витрати втраченого доходу і використання коштів суспільством у межах національної економіки від застосування державної форми власності на об'єкти природного капіталу за рахунок втраченої можливості одержання доходу і вартістю найкращої втраченої можливості використання інвестицій чи факторів виробництва на основі будь-якої іншої форми власності на дані об'єкти:

- втраченого доходу в результаті відмовлення від найкращого варіанта природокористування на основі визначеної форми власності на об'єкти природного капіталу;
- втраченої можливості використання інвестицій чи витрат факторів виробництва на основі державної або іншої альтернативної форми власності на об'єкти природного капіталу.
- втраченої можливості на базі відмовлення від одержання найвищої ефективності витрат, що використовуються із засобів державного бюджету, на реалізацію державної форми власності на об'єкти природного капіталу за рахунок використання іншої форми власності на них.

Альтернативні витрати при визначенні форми власності на об'єкт природного капіталу це дохід, втрачений суспільством у цілому в результаті використання визначеної форми власності на об'єкти природного капіталу в процесі їхньої експлуатації, охорони, відтворення і відновлення.

Порівняно невеликі за площею об'єкти природного капіталу (озера, лимани, і т.д.) ефективно передавати в недержавну форму власності, тому що при приватній чи іншій недержавній формі власності на об'єкт природного капіталу зменшуються наступні трансакційні витрати: прийняття ефективних рішень стосовно використання, охорони, відтворення, відновлення об'єкта природного капіталу; визначення джерел фінансування і забезпечення ними (власні, запозичені, колективні, акції, облигації, партнерство і т.д.); опортуністичного поведіння в процесі прийняття рішень та використання об'єктів природного капіталу; охорони економічних прав власності, об'єктів природного капіталу.

Розроблені дані два підходи дозволяють оцінити рівень ефективності використання, охорони, відтворення і відновлення об'єктів природного капіталу при визначеній формі власності на них. Також два даних варіанти дозволяють оцінити державні інвестиції здійснювані з бюджетів і позабюджетних фондів та рівень їхньої ефективності при відмовленні від найкращого варіанта їхнього використання на інші потреби суспільства (охорона здоров'я, культура, освіта і т.д.).

Порівняльні переваги в реалізації тільки державної власності на всі об'єкти природного капіталу та одночасні переваги в інших сферах економіки, що фінансуються з державного

бюджету, досягти неможливо через обмеженість ресурсів і спадної їхньої віддачі при переливі з однієї сфери в іншу. Витрати втрачених можливостей від інвестицій (доходу) в об'єкти природного капіталу, що знаходяться в державній формі власності, зворотно пропорційні альтернативним витратам в інші сфери економіки, що фінансуються з державних бюджетів і фондів. Отже, якщо витрати втрачених можливостей ефективності державних інвестицій в об'єкти природного капіталу державної форми власності відносно вищі, то альтернативні витрати ефективності інвестицій у виробництво матеріальних і соціальних благ суб'єктів державної форми власності чи субсидовані за рахунок коштів державних бюджетів (освіта, культура, охорона здоров'я і т.д.) повинні бути відносно нижче.

Порівняльна перевага відбиває також відносні альтернативні витрати державної і будь-якої іншої форм власності на об'єкти природного капіталу. Доти поки дві форми власності не будуть мати абсолютно рівні витрати одна форма власності на об'єкти природного капіталу буде мати порівняльну перевагу перед іншою формою.

Розходження в альтернативних витратах і порівняльних перевагах визначають вигоди на макроекономічному і мікроекономічному рівнях, що обумовлені визначеною формою власності на об'єкти природного капіталу в процесі їхнього раціонального використання, охорони, відновлення і відтворення. Коли природний ресурс знаходиться у визначеній формі власності, у якій експлуатація природних об'єктів має порівняльні переваги, загальна ефективність природокористування у цілому національної економіки зростає, що веде до підвищення рівня життя всіх членів суспільства.

Поки витрати втрачених можливостей форм власності різні, одна форма власності на об'єкти природного капіталу є пріоритетною перед іншою. Це зв'язано з тим, що при даній формі власності суспільство одержує ефект із більш низькими витратами, чим альтернативні витрати природокористування при іншій формі власності на об'єкти природного капіталу.

Різні форми власності на об'єкти природного капіталу приносять користь кожному члену суспільства, тому що дозволяють суб'єктам економіки використовувати ту форму власності, при якій вони одержують порівняльну перевагу.

Принцип порівняльної переваги визначеної форми власності на об'єкти природного капіталу пояснює взаємозалежність і вигоди, що приносить визначена форма власності.

Дана величина альтернативних витрат втраченої вигоди зв'язана з корисністю найбільш коштовної з альтернатив, одержуваних у процесі реалізації визначеної форми власності на визначеному праві, що виявилася нереалізованою.

У процесі ухвалення рішення про реалізацію визначеної форми власності на визначений об'єкт природного капіталу необхідно проаналізувати дані про майбутні грошові потоки, що отримуються державою та економічно відособленим суб'єктом підприємницької діяльності в процесі експлуатації природних ресурсів на основі визначеної форми власності на них. Чим ефективніше визначена форма власності на визначений природний об'єкт, тим більший дохід одержує економічно відособлений суб'єкт підприємницької діяльності, держава, вище екстернальні ефекти від використання об'єкта природного капіталу при даній формі власності на визначеному праві.

У процесі ухвалення рішення про конкретну ефективну форму власності на об'єкт природного капіталу необхідно визначити основні критерії виділення ефективної форми власності як економічної категорії в системі економічних відносин, що складаються в процесі виробництва, розподілу, обміну, перерозподілу і споживання об'єктів природного капіталу на рівні окремих суб'єктів економіки і всього національного господарства.

Ефективна форма власності на об'єкт природного капіталу повинна бути виділена на основі таких критеріїв:

- підвищення рівня економіко-екологічного стану об'єкта природного капіталу в процесі його експлуатації при даній формі власності в порівнянні з альтернативною формою власності на даний природний ресурс;

- підвищення рівня прибутковості від використання об'єкта природного капіталу при даній формі власності в порівнянні з альтернативною формою власності на нього. Він виявляється на мікроекономічному і макроекономічному рівнях. На мікроекономічному - у зростанні прибутку економічно відособленого суб'єкта в процесі використання даного об'єкта природного капіталу при визначеній формі власності на нього в порівнянні з альтернативною формою власності на даний природний ресурс. На макроекономічному - у рості надходжень у державні бюджетні і позабюджетні фонди від використання даного природного об'єкта на основі даної форми власності на нього в порівнянні з альтернативною формою власності на даний природний ресурс.

- ефективність питомих інвестицій і витрат факторів виробництва в порівнянні з альтернативною формою власності на нього.

- зміна позитивних і негативних екстернальних ефектів на основі використання даної форми власності на визначений об'єкт природного капіталу в порівнянні з альтернативною формою власності на нього.

Форма власності на об'єкт природного капіталу позитивно чи негативно впливає на його стан, економіко-екологічні показники його використання, охорони, відтворення і відновлення. Фактичні грошові потоки, що виникають при визначеній формі власності, є результатом прийнятих управлінських рішень. Дані грошові потоки функціонують між економічно відособленим суб'єктом і державою з приводу використання визначеного об'єкта природного капіталу, що знаходиться в загальнонародній, державній чи іншій формах власності. Інформація про дані грошові потоки є прямим і зворотнім зв'язком, що дає змогу оцінити вплив визначеної форми власності на природний ресурс, на ефективність його використання, оцінити ефективність прийнятих рішень про застосування альтернативних форм власності на даний природний ресурс. При прийнятті управлінських рішень про ефективні форми власності на об'єкти природного капіталу необхідно враховувати їхній вплив не тільки на структуру і наповнюваність, інтенсивність сьогоденних грошових потоків, але і їхню зміну в майбутньому. Для оцінки фінансово-економічної ефективності визначеної форми власності необхідно зробити зіставлення майбутніх грошових надходжень з майбутніми грошовими відтоками, обумовленими зміною форм власності на об'єкти природного капіталу. Значна частина існуючих грошових потоків зв'язана з існуючими формами власності на об'єкти природного потенціалу. Зміна форм власності на об'єкти природного капіталу спричинить зміну структури фінансово-грошових потоків і їхньої питомої ваги в загальному грошовому потоці.

Висновки:

1. У процесі прийняття рішення про найбільш ефективні форми власності на об'єкт природного капіталу державі необхідно визначити порівняльну перевагу даної форми над альтернативними іншими формами власності.

2. Державна форма власності на об'єкти природного капіталу повинна залишатися доти, поки витрати втраченої можливості в одержанні доходу від інвестицій в інші сфери економіки за рахунок державного бюджету та інших державних засобів будуть найнижчими.

3. Якщо ефективність альтернативних приватних інвестицій вище державних, то приватна форма власності на об'єкти природного капіталу має порівняльну перевагу в порівнянні з державною формою власності.

4. Форма власності на об'єкти природного капіталу, що має самі низькі витрати втрачених можливостей по доходу, інвестиціям і ефективності втрачених коштів в об'єкти

природного капіталу має порівняльну перевагу перед іншими формами власності на природні ресурси.

Перспектива подальших розробок полягає в створенні інституціональної бази та організаційно-економічної структури практичного впровадження вибору форм та правий власності на об'єкти природного капіталі на основі альтернативних витрат.

Література

1. Каракаш И.И. Правовое регулирование аграрно-земельных и природоресурсово-экологических отношений // И.И. Каракаш: Сб. избр. статей, докл. и рецензий (1997-2007). – Одесса: Фенікс, 2007. – 430 с.
2. Лазня И. Всеобщий закон собственности / И. Лазня, В. Рыбалкин // Экономика Украины. – 2001 - № 9 – С.43-50.
3. Амоша А.И. Понятие акционерной собственности в системе политэкономических и институциональных подходов / А.И. Амоша, Л.И. Тараш // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: Економічна. Вип. 103-1. – 2006. – С.100-106.
4. Пустовіт Р.Ф. Приватизація як інституціональна умова становлення підприємництва в Україні / Р.Ф. Пустовіт // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: Економічна. Вип. 103-1. – 2006. – С.186-192.
5. Колесов Н.Д. Собственность как экономическая категория или о недостаточности дидактической единицы «собственность и хозяйствование / Н.Д. Колесов, В.И. Лоскутов, Б.В. Салихов // Вестник МГУ, - 2003. – Т6. - №2. – С. 185-188.
6. Мочерний С.В. Методологія економічного дослідження. / С.В. Мочерний / – Львів: Світ, 2001. – 416 с.
7. Нуреев Р.М. Проблемы модернизации экономики: концепции, цели, средства / Р.М. Нуреев // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: Економічна. Вип. 103-1. – Донецьк, ДонНТУ, 2006. – С. 4-17.
8. Садченко Е.В. Принципы и концепции экологического маркетинга / Е.В. Садченко / – Одесса: Астропринт, 2002. – 400 с.
9. Садченко Е.В. Стимулирование развития территорий традиционного природопользования и хозяйствования / Е.В. Садченко, С.К. Харичков // Экономические Инновации. Вип. 26: Современный инструментальный экологизации природопользования и хозяйствования. Сб. науч. работ. – Одесса: Ин-т проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 2007. – С.6-16.
10. Мищенко В. Оценки природных ресурсов в Украине. / В. Мищенко, С. Романюк / В кн.: Экономика природопользования. К.: Наукова думка, 1998. – 325 с.
11. Веклич О. Учет природного капитала как базового компонента экономического развития Украины./ О. Веклич, Т. Яхеева // Экономика Украины, №12, 2004 С.73-80.
12. Руденко Л. Природно-ресурсный потенциал экономического роста / Л. Руденко, С. Лисовский // Вісник НАН України, 2001. - №4. – С. 20-32.
13. Шумская С.С. Национальное богатство: методологические подходы и оценки по Украине. /С.С. Шумская // Экономическая теория. - 2006. - №4. - С. 62-76.
14. Веклич О.О. Забезпечення прозорості бюджетного фінансування природоохоронних заходів в Україні як умова екологоорієнтованої модернізації національної економіки / О.О. Веклич // Вісник Сумського національного університету. Серія: Економіка та менеджмент. Вип. 3-4 (16-17), 2005. – С.74-78.
15. Мартиєнко А.І. Власність на природні ресурси в системі виробничих відносин ринкової економіки / А.І. Мартиєнко // Вісник соціально-економічних досліджень. Вип. 22. – Одес. держ. екон. ун-т, Одеса, 2006. – С. 245-251.
16. Мартиєнко А.И. Проблемы собственности в институциональной теории природопользования / А.И. Мартиєнко // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: економічна. Вип. 103-3. – 2006.- С.139-144.
17. Мартиєнко А.И. Методологические особенности формирования отношений собственности на объекты природно-ресурсного потенциала / А.И. Мартиєнко // Экономические Инновации. Вип. 26: Современный инструментальный экологизации природопользования и хозяйствования. Сб. науч. работ. – Одесса: Ин-т проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 2007. – С.27-38.

Рекомендовано до публікації:
д.е.н., проф. Садченко О.В. 07.04.2009

Надійшло до редакції
22.03.2009